

Daiana Felecan, *Strategii comunicative în discursul politic electoral românesc actual* (p. 493–532), etern-valabile: Margareta Manu Magda, „La mulți ani!”: *Actul lingvistic de urare / felicitare în limba română* (p. 543–556), îndepărtate în timp, Mihaela Paraschiv, *Implicațiile lingvistice ale politeții în scrisorile latine ale domnilor moldoveni* (p. 557–568), dar și române: Sanda Golopenția, *Reflecții asupra actelor de vorbire în franceza regională* (p. 533–542). *Miscellanea* completează tabloul preocupărilor filologice cu articolul lui Adrian Arsinevici (p. 571–578), *Reading, Translating (and Editing). Fear and Trembling*, axat pe dificultățile traducerii, iar *Șapte gânduri despre om*, de Lazar Avram (p. 579–580), închide lista lucrărilor de omagiere, în numele unei „relații de suflet”.

Volumul reunește 44 de comunicări din țară și din străinătate, scrise spre folosul științei, dar cu scopul expres de omagiere a profesorului Nicolae Felecan, într-un moment de bilanț al activității acestuia. Realizare nu numai de aleasă ținută grafică, dar și științifică, proiectată pentru un beneficiar anume, culegerea aduce satisfacție oricărui cititor încă de la vederea titlului *Confluente ...*, caligrafiat ca în vremurile când caligrafia era obiect de studiu, până la lectura propriu-zisă.

IULIA MĂRGĂRIT

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

EUGENIU COȘERIU, **Istoria filozofiei limbajului de la începuturi până la Rousseau**. Ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant. Versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu. Cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, colecția Academica, București, 2011, 520 p*.

Deși *paradigma lingvisticii integrale*, concept introdus de către lingvistul de origine română Eugeniu Coșeriu, s-a impus în Europa, specialiștii români care nu dețin competențe de comunicare în limba germană nu au acces la cărțile acestuia scrise în această limbă și care nu au fost traduse. Un astfel de exemplu este una dintre cele mai de succes cărți ale lui Coșeriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht. Teil I: Von der Antike bis Leibniz*, WS 1968/69, hrsg. von G. Narr und R. Windisch, Tübingen, 1969, 2. Auflage 1975; *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht. Teil II: Von Leibniz bis Rousseau*, WS 1970/71, hrsg. von G. Narr, Tübingen, 1972). Dacă până în 2011 putem vorbi despre accesul unui număr limitat de specialiști și cercetători, obligatoriu cunoscători de limbă germană, acest impediment a fost îndepărtat prin publicarea în 2011 a volumului cu titlul *Istoria filozofiei limbajului de la începuturi până la Rousseau*, tradus de către

Eugen Munteanu, director al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”, și Mădălina Ungureanu, lansat în cadrul *Colocviului internațional cu caracter aniversar Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere* (Iași-Bălți, 27–29 iulie 2011), organizat de Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Litere, Iași și Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți.

Traducerea ediției „augmentate” de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant (Eugenio Coseriu, *Geschichte der Sprachphilosophie von den Anfängen bis Rousseau*. Neu bearbeit und erweitert von Jörn Albrecht, mit einer Vor-Bemerkung von Jürgen Trabant, A. Francke Verlag, Tübingen und Basel, 2003) este o nouă cale de acces la gândirea coșeriană. De asemenea, textul este însoțit de o prefață redactată de către Eugen Munteanu, lingvistul ieșean, discipol al lui Eugeniu Coșeriu „Diferența specifică a lecturii

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului Societatea Bazată pe Cunoaștere – cercetări, dezbateri, perspective, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, POSDRU/89/1.5/S/ 56815.

pe care ne-o oferă Eugeniu Coșeriu constă în accentul pe o hermeneutică a originarului și a autenticității, pentru care contactul direct cu textele marilor gânditori reprezintă deopotrivă punctul de plecare, reperul constant și punctul final. Ideile par astfel a fi «moșite» în chiar matricea lor originară, adică în gândirea celor care le-au produs» (p. 19).

Istoria filozofiei limbajului este o carte tipic coșeriană (asemenea altor lucrări, precum *Lingvistica textului* și *Competența lingvistică*), în sensul că este alcătuită din transcrierea unor note de curs. „Pentru a scrie, Coșeriu are nevoie de vocea sa și, în mod evident, are nevoie de un ascultător, de un «acroates», care consemnează în scris cele auzite. Opera scrisă a lui Coșeriu este, în acest sens, de esență «acroamatică», aparținându-le deopotrivă și ascultătorilor săi» (p. 5–6). Jürgen Trabant notează că, la început, *Istoria filozofiei limbajului* nici nu a fost o carte propriu-zisă, ci transcrierea unor prelegeri pe care Coșeriu le-a a ținut la Tübingen în anii 1968/ 1969 și 1970/ 1971 și pe care Rudolf Windish și Gunter Narr le-au consemnat și publicat pentru prima dată în 1969 și 1972, în două volume subțiri, scrise la mașină, în grabă, prin urmare pline de greșeli, și, mai ales, fragmentare. Căci *Istoria filozofiei limbajului* se oprește înainte de a ajunge, de fapt, la „adevărată filozofie a limbajului”, adică la Herder, Humboldt, Hegel. În cursurile sale de mai târziu, Coșeriu a vorbit și despre perioada de până la 1835 (anul morții lui Humboldt), însă aceste cursuri nu au mai apărut sub forma unei cărți (p. 5).

Abia în decembrie 2001, Jörn Albrecht a avut posibilitatea să îi înmâneze lui Eugeniu Coșeriu versiunea provizorie a primelor opt capitole, cu ocazia unei festivități academice. La redactarea celei de a doua părți, lingvistul a fost consultat doar verbal, pentru lămurirea unor chestiuni dificile. Pe când era ocupat cu citirea șpalturilor pentru corectură, a primit vestea morții magistrului. (p. 5) Jörn Albrecht subliniază că în forma sa extinsă, expunerea de față nu are pretenția de a constitui o istorie veritabilă a filozofiei limbajului, fiind, mai degrabă, o expunere istorică de ansamblu, care prezintă, în esența lor, textele unor filozofi importanți, care au o anumită relevanță din punctul de vedere al filozofiei și al teoriei limbii. La momentul istoric dat, o asemenea privire de ansamblu, reprezenta încă „un deziderat, chiar dacă de la publicarea

textului original au apărut câteva asemenea prezentări generale utile, influențate în mod evident de prima versiune a lucrării lui Coșeriu și care, la rândul lor, și-au pus amprenta asupra versiunii de față” (p. 15).

Coșeriu a conștientizat că ne lipsește o prezentare istorică completă, care să cuprindă cercetarea aprofundată și prezentarea cât mai largă a direcțiilor tradiționale ale filozofiei limbajului (p. 285) și și-a propus să realizeze, așa cum modest afirmă, doar un „studiu preliminar” a două milenii de filozofie și lingvistică, care a fost publicat într-un moment istoric favorabil, marcat de o criză în dezvoltarea reflecției lingvistice, succesul cărții datorându-se discursului magistral, erudiției, precum și criticii convingătoare. Volumul *Istoria filozofiei limbajului de la începuturi până la Rousseau* este alcătuit din 19 capitole ample, ale căror titluri demonstrează cunoașterea temeinică a istoricului problematicii filozofiei limbajului, Coșeriu aplicând unul dintre cele 5 principii epistemologice ale sale, principiul tradiției: 1. *Problematica filozofică*, 2. *Problematica filozofică în relație cu limba: ce este filozofia limbajului?*, 3. *Filozofia limbajului în India*, 4. *Heraclit*, 5. *Platon*, 6. *Aristotel*, 7. *Stoicii*, 8. *Sfântul Augustin*, 9. *Filozofia limbajului în Evul Mediu*, 10. *Juan Luis Vives și filozofia limbajului în Epoca Renașterii*, 11. *René Descartes și ideea limbii universale*, 12. *John Locke*, 13. *Gottfried Wilhelm Leibnitz*, 14. *Continuitate și discontinuitate în istoria filozofiei limbajului*, 15. *Secolul al XVIII-lea în Marea Britanie: filozofia limbajului între empirism, platonism și psihologism*, 16. *Giambattista Vico*, 17. *Secolul al XVIII-lea în Germania: teoria semnelor, gramatica generală, teorii despre originea limbii*, 18. *Secolul al XVIII-lea în Franța? de la Iluminism la Preromantism*, 19. *Perspective*.

Așa cum putem deduce din titlurile capitolelor, dar mai ales din conținutul lor, *Istoria filozofiei limbajului* abordează deopotrivă filozofia, lingvistica, teoria literaturii, precum și teoria culturii. Identificăm, de asemenea, sursele filozofice ale doctrinei coșeriene. Coșeriu prezintă *istoria filozofiei limbajului* pe fundalul unei cunoașteri prin intermediul limbajului, înțeleasă mai ales ca o acumulare istorică de cunoștințe, dincolo de care nici nu putem, de altfel, coborî mai departe în trecut. „Punctele culminante ale celor două prelegeri sunt, fără

îndoială, prezentarea lui Aristotel și Vico” (p. 5). Fiecare capitol se încheie cu un rezumat și cu indicații bibliografice.

Multitudinea de citate în diferite limbi (greacă, germană, engleză, franceză) integrate în context istoric, însoțite de traduceri lor constituie o notă particulară a acestei lucrări, demonstrând erudiția lingvistului, cunoscător a numeroase limbi.

Capitolul *Problematika filozofică în relație cu limba: ce este filozofia limbajului?* ilustrează rolul lui Coșeriu în autonomizarea acestei științe, acesta observând că „există lingviști care vor să reducă filozofia limbajului la lingvistica generală și teoretică”, însă ceea ce înțelege prin „filozofia limbajului” nu ține de domeniul de activitate al lingvisticii și se situează în afara competenței multor reprezentanți ai acestei discipline ce au pretenția că se ocupă și de filozofia limbajului” (p. 39). Obiectul de studiu al *filozofiei limbajului* este identificat comparativ cu *lingvistica generală și teoria limbajului*. Remarcăm predilecția pentru formulările axiomatice. Referindu-se la *filozofia limbajului*, Coșeriu apreciază că, spre deosebire de lingvistica generală și de teoria limbii, aceasta se ocupă de „esența limbajului în sine”, și că „problemele specifice nu mai pot fi formulate (sau nu numai) «în interiorul limbii»; ele trebuie să treacă dincolo de cadrul lingvistic”.

De asemenea, distinge între perioada veche a filozofiei limbajului, când se poate vorbi despre o *filozofie a limbajului „indirectă”* și o *filozofie a limbajului „directă”*. *Filozofia limbajului* de până la Giambattista Vico și până la romantismul german este numită „indirectă”, întrucât nu se ocupă propriu-zis de limbaj ca atare, ci acesta e mereu văzut în relație cu altceva. În schimb, Coșeriu vorbește despre o *filozofie a limbajului „directă”*, după romantismul german, când „problema limbajului a devenit punctul central al filozofiei limbajului, iar acest lucru este valabil și în zilele noastre” (p. 43). Filozofia directă a limbajului începe deci cu Giambattista Vico, continuă cu Rousseau, Hamann, Herder, Leibnitz etc. și consideră limbajul „drept obiect al cercetării în sine și nu prin relație cu altceva”. După Locke și Leibnitz, se poate observa o „scindare în mai multe direcții”, dezvoltarea filozofiei limbajului nu mai urmează o linie unitară (p. 284). *Filozofiei limbajului* îi revine

sarcina de a căuta răspunsuri la întrebările privitoare la *lingvisticitate*, adică la *esența* („ce înseamnă a-fi-limbă”), *originea* („de unde vine faptul-de-a-fi-limbă”) și *finalitatea* limbajului („în ce scop există limbi”).

Lucrarea se încheie cu o amplă *Bibliografie* (care include atât *Izvoare și lucrări de referință*, precum și *Introduceri în filozofia limbajului și în istoria acesteia; antologii de texte de filozofia limbajului*, pentru o serie de lucrări care nu au fost amintite, în text fiind oferite scurte comentarii) și cu *Index nominum*, care constituie un instrument foarte util celor care vor să-și „aproprieze această știință”.

Rolul lui Coșeriu la autonomizarea filozofiei limbajului a fost unanim recunoscut de-a lungul timpului. Astfel, Jürgen Trabant apreciază că: „În fața ta vorbește nu doar cineva care cunoaște infinit de multe lucruri și care, prin urmare, poate să-și expună, cu o impresionantă autoritate, interpretările și judecățile. În fața ta vorbește cineva care este sigur de ceea ce spune și pentru care lucrurile omenești și cele cosmice, și mai ales cele care țin de erudiție, au o anumită ordine. Astfel, de exemplu, Coșeriu știe și spune care este sarcina filozofiei și a științei. *Filozofia [s.n., M.-C.T.]* își pune problema sensului ființei. Prin urmare, *filozofia limbajului [s.n., M.-C.T.]* își pune problema sensului ființei limbajului” (p. 8). În momentul finalizării traducerii (2009), versiunea realizată de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu părea să fie prima într-o altă limbă decât cea germană. În 2010 a fost lansată traducerea realizată de unul dintre discipolii lui Eugeniu Coșeriu, Donatella di Cesare, *Storia della filozofia del linguaggio*. Edizione italiana a cura di Donatella Di Cesare, Carocci editore, Roma, 2010.

Contribuția lui Eugeniu Coșeriu la autonomizarea filozofiei limbajului, identificarea obiectului de studiu, este certă, viziunea sa coerentă și comprehensivă îl singularizează, deschizând drum unui număr impresionant de cercetări și studii. Chiar dacă, după treizeci de ani, unele lucruri din *Istoria filozofiei limbajului* ar trebui revizuite, lectura pe care Coșeriu a făcut-o clasicilor filozofiei limbajului nu este nicidecum depășită, ci a devenit ea însăși una clasică, iar caracterul stimulat și fascinația acestor prelegeri pot fi percepute și astăzi, volumul caracterizându-se prin „dimensiunea paidetică, formativă” (p. 8). Subscriem opiniei Donatellei

Di Cesare care afirmă că Eugeniu Coșeriu este, în toate privințele, un „clasic”, în sensul în care au înțeles acest lucru Hegel, iar apoi Gadamer – *clasic* nu este un model supraistoric, ci este un mod *eminamente al ființei istorice*, deoarece „în

trecerea timpului conservă din trecut un «non-trecut» care îl face contemporan în orice epocă.”

MIHAELA-CĂTĂLINA TĂRCĂOANU,
Academia Română, Filiala Iași

Text și discurs religios, IV, Editori: ALEXANDRU GAFTON, SORIN GUIA, IOAN MILICĂ, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, 537 p.

Volumul apărut recent în cadrul seriei *Text și discurs religios*, considerată publicație periodică anuală, cuprinde lucrările ediției a IV-a a Conferinței Naționale desfășurate la Iași în perioada 10–12 noiembrie 2011. Editorii volumului și principalii organizatori ai evenimentului sunt prof. univ. dr. Alexandru Gafton, lect. univ. dr. Sorin Guia și lect. univ. dr. Ioan Milică, membri ai Catedrei de Limba Română și Lingvistică Generală din cadrul universității ieșene.

Volumul reunește studiile prezentate de către cei peste 50 de participanți la conferință – cadre didactice universitare, cercetători științifici, doctoranzi și masteranzi din mai multe centre universitare sau institute de cercetare din țară, dar și din străinătate: Iași, București, Timișoara, Sibiu, Cluj-Napoca, Suceava, Pitești, Tenerife (Spania). Cele trei secțiuni – *Traducerea textului sacru*, *Retorica discursului religios*, *Literatura și sacrul* – abordează textul și discursul religios, în sincronie și în diacronie, din perspectiva a trei mari domenii: lingvistica, filologia și teologia. Comunicările se înscriu în sfera biblicii, a traductologiei, a retoricii, a pragmaticei sau a stilisticii, dar ating și domenii precum istoria, filosofia sau arta. Prin această deschidere, Conferința Națională *Text și discurs religios* reprezintă o inițiativă lăudabilă pentru a atrage atenția atât specialiștilor, cât și unei sfere mai largi de cititori, asupra importanței literaturii noastre religioase vechi, dar și asupra limbajului bisericesc actual.

După *Cuvintele de întâmpinare* rostite de invitații oficiali, Gheorghe Chivu semnează comunicarea cu titlul *Scrisul religios, componentă definitorie a culturii vechi românești*. Autorul afirmă că scrisul religios reprezintă o componentă definitorie nu numai a culturii românești vechi, ci și a celei moderne, în ciuda faptului că după 1800 s-a constituit într-o variantă paralelă scrisului literar laic. După 1990 scrisul religios,

marginalizat în cultura modernă, a revenit în spațiul public, dezvoltând chiar forme noi de manifestare, cum este stilul publicistic religios. Gheorghe Chivu se referă la etapele dezvoltării culturii noastre religioase vechi, apoi la investigația specializată (lingvistică și filologică) a cărților bisericești, la rolul acestora, la conținutul teologic și literar al textelor religioase, la scopul conceperii sau traducerii acestora, la forma lingvistică și stilistică a vechilor scrieri religioase.

Secțiunea *Traducerea textului sacru* se deschide cu articolul *Despre tehnica citării în textul Evangheliilor și reflectarea ei în traducerea biblice românești* semnat de Adina Chirilă și George Bogdan Țăra. Autorii exemplifică tipurile de trimiteri la *Vechiul Testament* prezente în *Noul Testament* și încearcă să explice atitudinea uneori diferită a traducătorilor versiunilor biblice românești față de diferențele frapante dintre cele două părți ale Scripturii. În articolul „*Străinul... să fie ca și băștinașul*”. *Includere și excludere din comunitatea religioasă în Yehud*, Alexandru Mihăilă se referă la conceptul de străin în *Vechiul Testament*. Articolul *Cuvinte despre Botezul celor căzuți (eretici și schismatici) în epistolografia Sfântului Ciprian de Cartagina*, sub semnătura lui Ovidiu Pop-Brâncuș, este discutată atitudinea intransigentă a episcopului de Cartagina față de întoarcerea în comunitatea creștină a celor căzuți în apostazie – *lapsi*: întoarcerea lor trebuie să fie condiționată de recunoașterea de către aceștia a autorității Bisericii, de botez și de punerea mâinilor episcopului pentru a primi harul Sfântului Duh. Roxana Vieru, care pregătește o primă ediție critică a *Evangheliei* lui Antim Ivireanul din 1697, se referă în articolul intitulat *Elemente lexicale slave în Evanghelia lui Antim Ivireanul din 1697* la un aspect al palierului lexical, anume la cuvintele de origine slavă sau la cuvintele cu